

Ченчжан Цзоу

ЦЗОУ Ченчжан – аспірант кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (м. Київ). Сфера наукових інтересів – філософія освіти, філософія культури.

ГЕНЕЗА УНІВЕРСИТЕТУ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНУ

У статті аналізується генеза університету в європейській історії. Автором доведено, що університет, аби забезпечити собі статус важливого соціокультурного феномену сучасності та не відійти на периферію процесів цивілізаційного розвитку, має сприйняти сучасний «дух епохи» та відповідний йому концепт людини, запропонувавши свою роль у сучасній соціокультурній динаміці.

Ключові слова: *ідея університету, гумбольдтівський університет, ньюменівський університет, дух епохи.*

Споглядаючи на генезу європейської культури протягом останніх десяти століть, із упевненістю можна сказати, що її розвиток значним чином співвідноситься із розвитком університетів. Не намагаючись у своїй статті проголошувати обумовленість розвитку Європи саме розвитком університетів, все ж таки пропонуємо в якості вихідної тези ідею щодо потужного зв'язку між соціокультурними трансформаціями зазначеної проблеми та змінами в бутті університетів. Ми погоджуємось із тим, що феномен університету посідає значне місце у європейській культурі, століттями залишаючись осередком надбань людської цивілізації, а за власну багатовікову історію університет довів свою здатність бути інтелектуальним осередком не тільки Західної, але й світової цивілізації [7, с. 50].

У сучасному дискурсі філософії освіти кілька останніх десятиріч ведуться масштабні дебати щодо кризового стану сучасних університетів та, що не менш важливо, здійснюється теоретичне обґрунтування нової університетської ідеї, здатної бути співмірною запитам глобалізованого постіндустріального суспільства. Сучасний стан університетів розглядається дослідниками все більше з алармістських позицій – відомі автори вводять у обіг поняття «університет у руїнах», «смерть

© Цзоу Ченчжан, 2016

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.57538>

університету» тощо. Разом із тим, неозброєним оком ми можемо побачити в університетів майже на генетичному рівні закріплену здатність долати кризові явища, оновлювати університетську ідею, зберігаючи за собою лави особливого соціокультурного феномену, покликаного до пошуку істини. І чи залишиться університетом нового тисячоліття інституція, яку Б.Р. Кларк називає терміном «підприємницький університет» та наділяє його наступними ознаками: посилення управлінського начала (вижити та здійснити прорив університети зможуть тільки через посилення ефективності, гнучкості та динамічності управляючих структур); розширення периферії (організаційний захід, спрямований на зростання структурних одиниць, які ефективніше, аніж академічні структури, встановлювати контакти із сторонніми організаціями, промисловістю, фінансовою сферою тощо); диверсифікація фінансування (збільшення частки коштів, що надходять від грантів, місцевих органів самоврядування, благодійних організацій, фондів різного спрямування тощо); стимулювання академічного співтовариства (паралельно із організаційними реформами, стимулювати прогрес та інновації безпосередньо у академічному середовищі, долучати його до вирішення безпосередніх організаційних та фінансових задач тощо); інтегрована культура підприємництва (поширення підприємницької ідеї в колективі, демонстрація практичних досягнень, поширення організаційних цінностей для надання підприємницькій моделі статусу реально діючого механізму тощо) [3, с. 40-41].

До того ж, щоб відповісти на питання, що є університет для сучасної філософії освіти, яким його бачать дослідники та, що не менш важливо, яким його вбачають у найближчому майбутньому, приходиться ще й залишитись в межах високого рівня методології, аби уникнути наступної ситуації, описаної В. Фадєєвим: «У суспільних категорій складна доля. Перебуваючи на межі між соціогуманітарними дослідженнями і соціальними практиками, вони відчують на собі подвійний тиск з боку вимог аргументованого аналізу та розмаїтими прагненнями тих чи інших соціокультурних об'єктів, які застосовують теоретичний інструментарій для виправдання власних дій і переконання інших у правомірності та необхідності останніх. Безперечно, категорії соціального аналізу, врешті-решт, походять із звичайної мови, але після відповідної теоретичної обробки їхнє значення змінюється, підпорядковується множині правил та стандартів, інституціоналізованих в певній інтелектуальній спільноті» [11, с. 3].

Університет як хранитель академічної традиції, як інституція із високим рівнем інерції в питаннях впровадження інновацій, постає у різних образах перед представниками філософії освіти, безпосередньо

в очах представників університетського життя, а також в образах тих, хто приймає рішення щодо їхнього подальшого майбутнього – кожен вкладає свій зміст у поняття університет, і подолати зазначену ситуацію можна, в тому числі, глибше дослідивши процеси генези університету як соціокультурного явища.

Разом із тим, раціональне поєднання традиції та інновацій при формулюванні університетського образу у XXI ст., здатне зняти конфлікт між сучасною нелінійною складною динамікою та багатомірною освітньою традицією. На цьому ж наголошує Д. Свириденко, стверджуючи, що інноваційність, станом на сьогодні, є однією із ключових проблем модернізації освіти, саме на поширення інноваційних підходів та технологій спрямовані конкретні освітні реформи. Наголошуючи, що інноваційність має як зовнішні ознаки, так і глибинний зміст, а тому існує загроза впровадження інноваційних ідей, позбавлених гуманістичного змісту [7, с. 140]. Ще раз маємо можливість переконатись, що саме підходи філософії освіти здатні на високому теоретичному рівні розв'язати проблему пошуку оновленої університетської ідеї для третього тисячоліття.

Отже, саме ідея університету, яку не можна редукувати до забезпечення трансляції знань у стінах університетів, і постає предметом жвавої дискусії. На наше глибоке переконання, дослідження історії становлення університету у європейській культурі з методологічних позицій філософії освіти може бути джерелом евристичних ідей, за допомогою яких відбулося з поглиблення розуміння особливостей цього феномену, які забезпечують гнучкість університету перед фундаментальними викликами нових епох, проте, зі збереженням фундаментальної університетської традиції. Дійсно, університети мають зберігати свою орієнтованість на потреби сучасного людства, саме гуманістична наповненість ідеї університету завжди залишалась тим остовом, на якому розбудовувалось університетське життя у різні культурні епохи: «Університет залишається університетом в тій мірі, в якій він розгортає своє життя навколо проблематики реальної людини, яка є носієм конкретних соціально, культурно, національно та етнічно обумовлених якостей» [10, с. 61-62].

Епоха ж, яка розпочала своє утвердження наприкінці XX ст., можливо є носієм викликів такої складності, із якої університети ще не зустрічались: відомий дослідник сучасних університетів М. Квієк зазначає, що університетам доводиться вступати у діалог із епохою, яку, одні автори позначають «постмодерністю» (Ж.-Ф. Ліотар і З. Бауман, хоча З. Бауман останнім часом уподобав термін «плинна модерність»), для інших – це «друга модерність» (У. Бек), «рефлексивна модернізація»

(У. Бек, Е. Гіденс, С. Леш), «глокалізація» (Р. Робертсон) або «глобальна доба» (М. Вотерз), «мережеве суспільство» (М. Кастелз), «знаннєве та інформаційне суспільство» (П. Дракер) або, у більш філософському стилі, «постнаціональна констеляція» (Ю. Габермас) [2, с. 24]. У цих складних умовах, які формують нову соціальну архітектуру, новий характер суспільних відносин, перед університетами стоїть вибір – або, спираючись на багатий історичний досвід, здійснити змістовне оновлення та зберегти свої позиції в якості ключового чинника суспільного розвитку, або, потрапити на периферію зазначеного розвитку.

Отже, маємо підстави перейти безпосередньо до дослідження процесів генези феномену університету в європейській культурі. Для здійснення зазначеного завдання, на нашу думку, слід зробити низку зауважень методологічного характеру. Перше з них стосується того визначення хронологічних рамок дослідження, адже у сучасному дискурсі філософії освіти інколи звучать ідеї щодо необхідності здійснити ревізію дат виникнення перших університетів: пропонується ототожнити університети із розвиненими освітніми установами Давньої Греції, або ж вважати першим університетом освітню інституцію, створену в Константинополі у V ст. тощо.

Дійсно, в Античну добу існували такі заклади, як Піфагорейський союз, Академія Платона, Лікей Аристотеля та заснований Птоломеем Олександрійський мусейон із багатою бібліотекою [9, с. 89]. Ми вважаємо їх праобразами університетів, важливими освітніми феноменами зазначеної доби, проте, вони були позбавлені низки ключових ознак, у координатах яких мислиться університет як соціокультурне в цілому та освітнє зокрема явище. У зазначеному руслі Д. Свириденко зазначає: атенеуми та ліцеї Давньої Греції нагадували середньовічні європейські університети, там підтримувалася воля думки, але організація навчання була нечіткою – корпоративна стійка форма організації навчання виникла в Європі в XII ст.; що Античну добу домінувало сільське господарство, не було необхідності у масовому випуску фахівців, не існувало універсальної релігії – християнства, не було ще розвинутої спеціалізації знання [7, с. 51].

Друге зауваження стосується легітимності звуження нашого дослідження історії університетів тільки до європейського контексту. Не применшуючи значення азійських та американських університетів у сучасному світовому освітньому просторі, все ж маємо визнати, що характер ідеї університету був таки визначений у європейському культурному ландшафті. До того ж, історія розбудови неєвропейських просторів вищої освіти є порівняно невеликою по відношенню до багатовікової європейської традиції, вона є максимально наближеною до

сучасності, а у своїх проблемних аспектах розвитку, у більшості випадків, корелює із європейським контекстом.

Разом із тим, ми визнаємо потенціал подальших досліджень сучасної неєвропейської (наприклад, азійської) університетської традиції, адже сучасний період свідчить про їхній бурхливий та, що набагато важливіше з точки зору змісту, інноваційний розвиток, про що свідчать сучасні світові рейтинги університетів: станом на 2016 рік, у світовому рейтингу університетів (World University Rankings 2015-2016) 26 місце займає Університет Сінгапуру; 42 місце – Університет Пекіну; 43 – Токійський Університет; 44 – Університет Гонконгу; 47 – Університет Тсингшуа; 55 – Технологічний Університет Наньян (Сінгапур); 59 – Гонконгський університет тощо [14].

В межах нашого дослідження ми пропонуємо вважати евристичним більш традиційний підхід, адже ревізія хронологічних рамок виникнення університетів є суб'єктом потужної критики та недостатню кількість прихильників, що дає нам підстави вважати в межах нашого дослідження виникнення середньовічного університету в якості «відправної точки» у історії становлення та розвитку університетів як соціокультурних феноменів. Саме в XI–XII ст. склалися соціокультурні передумови та соціальний запит на виникнення університетів. При цьому, запит цей носив не стільки утилітарний характер (забезпечення потреб тогочасної економіки), скільки був ініційований потребою виникнення інституцій – носіїв над-утилітарної ідеї, ідеї розвитку науки та людства, вільного пошуку істини.

Про цю над-утилітарну особливість університетської ідеї звертаю увагу велика кількість дослідників. Зокрема, О. Долженко з цього приводу зазначає наступне: «На початку свого існування ці заклади не були «відповіддю» на «кадрові» запити середньовічного суспільства. Аби отримати нотаріусів, здатних зняти копію або завірити юридично ту чи іншу угоду, зовсім не обов'язково було створювати Університет у Болоньї. Юридичні школи, що існували задовго до появи цього університету, такі практичні запити задовольняли повністю. Університет виник як наслідок потягу людей до високого знання, в якому міркування користі відігравали другорядну роль. Тобто він виник в якості реакції на чистий потяг до знань. Університети в момент свого виникнення розглядалися в якості певних нормативних центрів високого знання (на противагу знанню практичному; зокрема, практична медицина ніколи не входила до корпусу університетських наук, до кола яких входила, грубо кажучи, теоретична медицина, яка символізувала собою це знання)» [1, с. 22].

Отже, відслідковуючи генезу університетів за досліджуваний період часу, варто тримати в полі зору те, наскільки ідея пошуку істини,

що онтологічно була присутня з початку становлення університетів, трансформувалась в різні історико-культурні епохи. На початку свого становлення потяг до істини багато в чому був визначений теологічною орієнтованістю усієї середньовічної культурної традиції. У добу ж Відродження гуманістична ідея прийшла на заміну християнським догмам, відповідно, трансформуючи фундаментальні принципи університетського життя, орієнтуючись на запити не тільки церкви, але й світської культури. Культурний підйом, що розпочався в добу європейського Відродження, призвів до відродження гуманістичних ідеалів періоду античності, формування нових аксіологічних засад та ідеалів освіти, що обумовило реформу університетів: його ідея отримує гуманістичне наповнення, відбуваються структурні зміни, а наукові дослідження та підготовка вчених виходять за межі компетенції університетів [4].

Наступних кілька століть університети активно позбувались своєї схоластичної спадщини, реагуючи на становлення буржуазних економічних відносин, активно долучаючись до становлення класичної науки. Без університетів навряд чи можна уявити собі високі наукові досягнення доби Нового Часу, утвердження ідеалів раціональності та свободоловства доби Просвітництва. Меркантилізм, фізіократія, просвітництво, із властивим йому прагненням відновити статус ручної праці, майстерності та грамотності, на тлі яких обґрунтування знаходило переконання про те, що між успішною кар'єрою та просунутим навчанням повинен існувати сталий зв'язок: в результаті в XVII – XVIII століттях було усвідомлено, що мета університетів вчити задля кар'єри [13, с. 46].

З кінця XVIII ст. університети поставати суб'єктами розбудови національних освітніх систем, серед яких особливе місце займають німецька та англійська системи. Ключовими ідеями, які реалізовували тогочасні університети, стали підходи до феномену університету, концептуалізованими та реалізованими на практиці В. фон Гумбольдта та Г. Ньюмена (так звані гумбольдтівська та ньюменівська модель університету). Щодо гумбольдтівської моделі класичного університету (термін «класичний університет» закріпився в обігу у XIX ст.) зазвичай зазначають наступне: можна виділити три основні задачі університету, які визначають сенс його існування – мова йде про передачу, розширення та використання знань, відповідно, видами діяльності, пов'язаними із цими задачами, є викладання, науково-дослідна робота та діяльність, спрямована на служіння суспільству [12, с. 26]. Отже, наукова діяльність, за В. фон Гумбольдтом, має перебувати у фокусі діяльності університету, надаючи йому статус відповідальності за поступ людства, за науково-технічний прогрес.

За Г. Ньюменом, університет має бути орієнтованим не стільки на науку, скільки на утвердження ліберальних ідей, та, відповідно, розвиток спів мірних із цією ідеєю способів мислення у студентів. Дослідниця М. Френей, дослідниця ідеї класичного університету у європейській культурі, пише з цього приводу наступне: у ньюменівському університеті формуються мисленнєві навички, які залишаються на все життя, їхніми атрибутами є свобода, рівність, спокій, поміркованість та мудрість, а самі їх носії будуть краще виконувати свою роль у суспільстві, стануть розумними, здібними та активними членами суспільства [12, с. 29]. Отже, суспільний розвиток, до якого долучають університети за Г. Ньюменом, полягає у ефективному поширенні знань, вихованні освічених громадян, всупереч акцентованості на науковій складовій. Ньюменівський університет є місцем навчання універсальному знанню, його мета носить інтелектуальний, а не моральний характер, та зводиться до поширення та розширення, а не примноження знань – якби його метою було б наукове чи філософське відкриття, то не зрозуміло, чому в університеті повинні бути студенти; якщо релігійне наставництво – як Університет може бути місцем літератури та науки? [6, с. 6].

У минулому столітті відбувається мультиплікація освітніх систем – різним чином збільшилась кількість студентів та викладачів, розширилася та диференціювалась мережа вищих навчальних закладів тощо, а сама система освіти отримує індустріальні риси: особистість стає продуктом освітнього процесу, спрямованого на задоволення потреб промисловості [7, с. 64]. Університети працюють на задоволення потреб індустріального суспільства, залишаючись спів мірним із «духом епохи» ХХ ст. Разом із цим, зазначена утилітарна орієнтованість університетів мала й негативні риси – в центрі освітнього процесу знаходилась людина індустріального суспільства, носій обмежених навичок виробничого характеру, що дозволило говорити про таке явище, як «одновимірна людина», «людина маси» (терміни відповідно Г. Маркузе та Х. Ортега-і-Гасета). Місія університету у минулому столітті у роботах Х. Ортега-і-Гасета аналізувалась довкола потреби повернути університет до свого справжнього призначення як інституції, на яку покладена відповідальність за прогрес людства, для якої найвищою цінністю є людина: «Треба виходити зі студента, а не знання та викладача. Університет повинен бути інституційною проекцією студента, двома важливими характеристиками якої є, по-перше, дефіцит здатності отримувати знання, і по-друге, насущність отримуваних знань для життя» [5, с. 43].

Отже, маємо підстави перейти до формулювання висновків до статті. В якості методологічного орієнтиру наших висновків ми хотіли би навести наступну тезу: «Тисячу років існує базова дидактична модель (з

певними обмовками). Але за що тисячу років університет народжувався та вмирав не один і не два рази. Університет Середньовіччя, університет епох Відродження та Просвітництва (що дожив до сьогоднішніх днів) та, нарешті, майбутній університет ХХІ ст. – це різні університети. Їх не можна вивести один із одного. Кожен із них народжувався та помирав по мірі того, як вичерпувалась чергова концепція людини, коли він виходив у новий соціокультурний вимір» [10, с. 59]. Останні кілька десятиліть у філософії освіти ведеться жвава дискусія щодо кризи університету та потреби пошуку нової ідеї, спів мірної із запитами сучасності. Нами був здійснений аналіз генези університету у європейській історії з метою продемонструвати характер трансформацій ідеї університету, який міг би бути евристичним для обґрунтування сучасної університетської ідеї для глобалізованого суспільства ХХІ ст. Ми показали, що університет, аби забезпечити собі статус важливого соціокультурного феномену сучасності та не відійти на периферію процесів цивілізаційного розвитку, має сприйняти сучасний «дух епохи» та відповідний йому концепт людини, запропонувавши свою роль (яка може бути відмінною від попередньої, традиційної) у сучасній соціокультурній динаміці.

Література

1. Долженко О. В. Очерки по философии образования: Учебное пособие / О.В. Долженко. – М.: Промо-Медиа, 1995. – 239 с.
2. Квієк М. Університет і держава: вивчення глобальних трансформацій / Марек Квієк; пер. з англ. Тараса Цимбала – К. : Таксон, 2009. – 380 с.
3. Кларк Б.Р. Система высшего образования: академическая организация в кросс-национальной перспективе / Б.Р. Кларк; пер. с англ. А. Смирнова; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. – 360 с.
4. Нефедова Л.В. Университетское образование эпохи Возрождения и Просвещения / Л.В. Нефедова– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nefedova.ts6.ru/glava_3/glava_3_1.html
5. Ортега-и-Гассет Х. Миссия университета / Х.Ортега-и-Гассет; пер. с исп. М.Н. Голубевой; ред. перевода А.М. Корбут; под общ. ред. М.А. Гусаковского. – Мн.: БГУ, 2005. – 104 с.
6. Сапрыкин Д.Л. Концепция образования и науки в «Идее университета» Джона Генри Ньюмана / Д.Л. Сапрыкин – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ihst.ru/files/saprykin/Newman.pdf>
7. Свириденко Д.Б. Академічна мобільність: відповідь на виклики глобалізації: монографія / Д.Б. Свириденко. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2014. – 279 с.
8. Свириденко Д.Б. Футурологічні аспекти модернізації в галузі вищої освіти України / Д.Б. Свириденко // Вісник Черкаського університету. Серія: Філософія. – Черкаси: Вид-во ЧНУ, 2014. – № 11 (304) – С.64-69.

9. Университетское образование: приглашение к размышлению / В.А. Садовничий [и др.]. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1995. – 352 с.
10. Университеты на пороге третьего тысячелетия. «Ломоносов-94»: Доклады и тезисы выступлений. Секции, семинары, круглые столы: материалы Международного конгресса «Университеты на пороге третьего тысячелетия: проблемы единства и многообразия» (Ломоносов-94). Москва, 17-19 октября 1994 г. / ред. О. В. Долженко [и др.]. – М.: [б.и.], 1995. – 188 с.
11. *Фадеев В.* Соціокультурні тренди та українські перспективи / В. Фадеев. – К.: СтилоС, 2009. – 194 с.
12. *Френей М.* Образовательная задача университета: очерк целепологаний / М.Френей // Университетское образование: Рефераты. Переводы. Статьи / сост. И.В. Карапетянц; науч. ред. Ю.Л. Троицкий; Российский гос. гуманитарный ун-т. Управление международных связей. – М.: РГГУ, 2001. – С. 26-40.
13. *Фрийхоф В.* Европейский университет начала Нового времени: паттерны (реферат) / В. Фрийхоф // Alma Mater. – М.: РУДН, 1999. – №3. – С. 41-46.
14. World University Rankings 2015-2016 – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2016/world-ranking#!/page/0/length/100/sort_by/rank_label/sort_order/asc/cols/rank_only

Цзоу Ч.

ГЕНЕЗИС УНИВЕРСИТЕТА КАК СОЦИОКУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНА

В статье осуществлен анализ генезиса университета в европейской истории с целью продемонстрировать характер трансформаций идеи университета, который мог бы быть эвристическим для обоснования современной университетской идеи для глобализирующегося общества XXI века. Автором показано, что университет, чтобы обеспечить себе статус важного социокультурного феномена современности, а не отойти на периферию процессов цивилизационного развития, должен воспринять современный «дух эпохи» и соответствующий ему концепт человека, предложив свою роль в современной социокультурной динамике.

Ключевые слова: *идея университета, гумбольдтовский университет, ньюменовский университет, дух эпохи.*

Zou C.

THE GENESIS OF SOCIAL AND CULTURAL PHENOMENON OF UNIVERSITY

The genesis of university phenomenon at the European history is analyzed at the article to demonstrate the character of transformations of university idea. This attempt would be a heuristic to justify the modern university ideas for the globalized society of XXI century.

The phenomenon of the university occupies a significant place in European culture for centuries remained the focus of the achievements of human civilization. University has own long history of proving one's ability to be the intellectual center Western civilization as well as world's one. The current state of university researchers considered standing at alarmist positions – known authors injected into use the term “university in ruins”, “death of university” and so on. However, with the naked eye we can see that universities has almost genetically fixed ability to overcome the crisis, update university idea, while reserving special status of sociocultural phenomenon designed to find the truth.

The rational combination of tradition and innovation in the formulation of university image in the twentieth century can remove the conflict between modern complex nonlinear social dynamics and a long educational tradition. The studies of history of university development in European culture standing on the methodological positions of philosophy of education can be a source of heuristic ideas using which we can deeper understanding of this phenomenon. I can help to understand what exactly provides the flexibility to the university on the face of fundamental challenges of the new era, however, preserving fundamental university tradition. The university stays the university till one deploys his life around issues real person who is a carrier of specific social, cultural, national and ethnic qualities.

At the beginning of its existence universities were not “the answer” to “staff” requests medieval society. For example, to get notaries who were able to duplicate or to certify legally particular agreement was not necessarily to create the University of Bologna. The university has emerged as a consequence desire of people to high knowledge where benefit considerations play a secondary role. Cultural ascent that began at European Renaissance age led to the revival of humanistic ideals period of antiquity that led to the reform of universities: the university idea gets its humanist content and structural changes takes place. The research and training of scientists beyond the competence of universities.

In the last century the multiplication of animation education systems take place. At the result the number of students and teachers increased, the network of higher educational institutions expanded and differentiated etc., and the education system received industrial features.

The author demonstrates that the university has to accept the modern “spirit of the age” and the corresponding concept of Man offering one's own role in the contemporary socio-cultural dynamics to ensure the status of important socio-cultural phenomenon of our time and not move away to the periphery of civilization development processes.

Keywords: *the idea of university, Humboldtian university, Newmanian university, spirit of the age.*

Надійшла до редакції 3.06.2016 р.